

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Τομέα Δημοσίου
Δικαίου
2003 – 2004

Συνταγματικό Δίκαιο

Επιβλέπων Καθηγητής:
Κος Ανδρέας Δημητρόπουλος

Η προστασία της ανθρώπινης αξίας
-
Η υπόθεση του «Μεγάλου Αδελφού»

Επιμέλεια:
Ράμμος Αλέξανδρος

Το Σύνταγμα από το συνδυασμό των άρθρων 5 παρ. 1 και 106 παρ. 2 θεσμοποιεί την ιδιωτική οικονομική ελευθερία και πρωτοβουλία. Στα πλαίσια του Θεσμού αυτού κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο έχει το δικαίωμα ελεύθερης οικονομικής δραστηριότητας. Η συνταγματικά κατοχυρωμένη, όμως, συμβατική ελευθερία δε μπορεί να φτάσει στο σημείο να απεμπολήσει ο δικαιούχος το δικαίωμα της ανθρώπινης αξίας. Η όποια συναίνεση δεν θα έχει καμία νομική αξία και η τυχόν σχετική συμβατική του δέσμευση θα θεωρηθεί άκυρη ως αντικείμενη στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Εισαγωγή.

II. Πραγματικά περαστικά.

III. Η συναίνεση αίρει την προστασία της ανθρώπινης αξίας;

IV. Η συνταγματική προστασία της ανθρώπινης αξίας.

V. Η συναίνεση δεν αίρει την προστασία της ανθρώπινης αξίας.

VI. Συμπέρασμα.

I. Εισαγωγή.

1. Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με θέματα που γεννούνται γύρω από το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος με το οποίο κατοχυρώνεται η προστασία της ανθρώπινης αξίας. Συγκεκριμένα θα αναφερθούμε στην απόφαση 92/2001 που εξέδωσε η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα με αφορμή την πολύκροτη υπόθεση του τηλεοπτικού παιχνιδιού «Μεγάλος Αδελφός».

2. Αφου εξετάσουμε τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως θα απομονώσουμε το νομικό ζήτημα που τίθεται εν προκειμένω, στη συνέχεια θα αναφερθούμε γενικά στην προστασία της ανθρώπινης αξίας που παρέχεται από το Σύνταγμα και αφού προσπαθήσουμε να δώσουμε μια όσο το δυνατόν εμπειρισταωμένη και επιστημονικά τεκμηριωμένη απάντηση στο ζήτημα που γεννάται θα ολοκληρώσουμε με την καταγραφή κάποιων συμπερασματικών παρατηρήσεων.

II. Πραγματικά περαστικά.

Η εταιρεία « ΕΝΑ ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΑΕ » με την από 30/05/2001 δήλωσή της ανακοίνωσε στην Αρχή τη δημιουργία αρχείου με σκοπό την επιλογή προσώπων για την συμμετοχή στην τηλεοπτική εκπομπή με την ονομασία « Μεγάλος Αδερφός » (Big Brother) που πρόκειται να μεταδοθεί από τον τηλεοπτικό σταθμό ANTENNA TV ΑΕ στην αρχή της επόμενης τηλεοπτικής περιόδου. Στην ίδια δήλωσή της ενημερώνει την Αρχή, ότι δεν πρόκειται να συλλέγει από τα προς επιλογή πρόσωπα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Τα ίδια διαβεβαιώνει και ο τηλεοπτικός σταθμός. Στο παραπάνω αρχείο καταχωρίζονται οι υποψήφιοι για υπογραφή σύμβασης συμμετοχής στην εκπομπή με σκοπό την επιλογή από αυτούς των προσώπων που τελικά θα συμμετάσχουν.

Με βάση προσύμβαση που υπογράφεται η εταιρεία αναλαμβάνει την υποχρέωση καταβολής στον τελικό νικητή 50,000,000 δρχ. (πενήντα εκατομμυρίων δραχμών) και στα λοιπά μέλη της ομάδας, για τη συμμετοχή τους, χρηματικού ποσού, που θα καθορισθεί αργότερα. Αυτοί που θα επιλεγούν υποχρεούνται να ζήσουν επί 112 ημέρες μαζί σε ειδικό στούντιο. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα δεν θα έχουν την παραμικρή επικοινωνία με τον εξωτερικό κόσμο, δεν θα έχουν τηλέφωνο, τηλεόραση, ραδιόφωνο ή εφημερίδα, αλλά ούτε χαρτί και μολύβι. Θα έχουν εγκαταλείψει κάθε επαγγελματική, οικογενειακή ή κοινωνική τους σχέση ή δραστηριότητα.

Στο σπίτι του Μεγάλου Αδερφού, όπως ονομάζεται η κατοικία, καθένας από τους « παίχτες » θα ζει με 11 αγνώστους έχοντας όλο αυτό το διάστημα ανύπαρκτες ιδιωτικές στιγμές. Το σπίτι είναι εξοπλισμένο με βιντεοκάμερες και αυτόματες συσκευές μαγνητοσκόπησης σε μεγάλο αριθμό και θα καταγράφεται κάθε τους κίνηση ή ήχος εικοσιτέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο επί επτά ημέρες την εβδομάδα. Επίσης, θα παρακολουθούνται συνεχώς από τους παραγωγούς και το κοινό. Είναι μάλιστα υποχρεωμένοι εφόσον δεν κοιμούνται να φέρουν ασύρματο μικρόφωνο. Και κατά τον ύπνο τους θα παρακολουθούνται.

Ορισμένη ώρα κάθε μέρα θα γίνεται μοντάζ και θα συλλέγονται οι πιο ενδιαφέρουσες στιγμές, κατά την κρίση του παραγωγού και όχι του « παίχτη », οι οποίες και θα προβάλλονται από τον σταθμό, για χρονικό διάστημα 45' περίπου ημερησίως σε ώρα που ακόμα δεν έχει καθορισθεί. Παράλληλα, θα γίνεται συνεχής μετάδοση της εκπομπής μέσω του διαδικτύου και επομένως η δυνατότητα

παρακολούθησης των διαδραματιζομένων στο σπίτι του Μεγάλου Αδερφού θα είναι δυνατή από κάθε ενδιαφερόμενο χρήστη ανά τον κόσμο, οπουδήποτε κι αν βρίσκεται. Η αποχώρηση από το σπίτι είναι ελεύθερη, αλλά πρέπει να δηλωθεί στο δωμάτιο «εξομολόγησης» και να εξηγηθούν οι λόγοι της αποχώρησης, η οποία επίσης μεταδίδεται. Εξάλλου σε τακτά χρονικά διαστήματα ένας από τους συμμετέχοντες αποβάλλεται με απόφαση των λοιπών συμμετεχόντων και του κοινού και τελικά απομένει ένας παίκτης που κερδίζει το έπαθλο.

III. Ο νομικός προβληματισμός.

Το ζήτημα που κλήθηκε να τάμει η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα στην συγκεκριμένη υπόθεση είναι το εάν η συμβατική ελευθερία που πηγάζει από το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος ως μερικότερη έκφραση της γενικής οικονομικής ελευθερίας, μπορεί να απενεργοποιήσει μητρικά ατομικά δικαιώματα όπως αυτό της ανθρώπινης αξίας.

Με άλλα λόγια τίθεται το ερώτημα αν καθένας μπορεί συμβατικά να απαρνηθεί την προστασία που του παρέχει το Σύνταγμα στο άρθρο 2 παρ. 1 ή αν αντίθετα η ανθρώπινη αξία προστατεύεται απόλυτα και απεριόριστα χωρίς δυνατότητα απαλλοτρίωσης του υπό εξέταση δικαιώματος, έστω και με τη συναίνεση του ίδιου του δικαιούχου.

IV. Η συνταγματική προστασία της ανθρώπινης αξίας.

Το Σύνταγμα του 1975 προστατεύει για πρώτη φορά ρητώς την αξία του ανθρώπου. Κατά το άρθρο 2 παρ. 1 «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας». Η διάταξη μάλιστα αυτή περιέχεται όχι στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος που αφορά τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, αλλά στο πρώτο μέρος και μάλιστα στις διατάξεις που ρυθμίζουν τη μορφή του πολιτεύματος. Είναι φανερό ότι ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε να αναγάγει τη διάταξη αυτή σε θεμελιώδη αρχή για τη σύνολη συνταγματική τάξη της χώρας, για αυτό μάλιστα την εξαιρεί από τις υποκείμενες σε αναθεώρηση ή αναστολή διατάξεις.

Το ελληνικό Σύνταγμα ανάγει σε πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας, τον σεβασμό και την προστασία της «αξίας του ανθρώπου». Σωστά πάντως επισημαίνεται ότι ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ανθρώπινη αξία δεν ταυτίζονται αλλά η πρώτη αναφέρεται κυρίως στην κοινωνική διάσταση της ανθρώπινης φύσεως και δεν αποδίδει το ευρύτερο περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας.

Η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 δεν είναι απλώς κατευθυντήρια. Πρόκειται για νομικά πλήρως δεσμευτική διάταξη, η οποία, βέβαια, λόγω της γενικότητάς της, εφαρμόζεται επικουρικά μόνο έναντι των ειδικών διατάξεων που κατοχυρώνουν τα διάφορα ατομικά δικαιώματα, στις περιπτώσεις δηλαδή που δεν καλύπτονται από τις ειδικές διατάξεις.

Επιπλέον, η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 περιέχει ερμηνευτικό κανόνα για τον εφαρμοστή του Συντάγματος, αλλά και του όλου δικαίου. Αυτό δεν σημαίνει ότι η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 έχει υπέρτερη τυπική ισχύ από εκείνη οποιασδήποτε άλλης συνταγματικής διατάξεως, αλλά ότι το Σύνταγμα και μάλιστα η μορφή του πολιτεύματος της χώρας διέπονται από τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Και η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας πρέπει να νοείται και να ερμηνεύεται υπό το φως του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου.

Το Σύνταγμα δεν διακηρύσσει ρητώς το απαραβίαστο της αξίας του ανθρώπου αλλά, προϋποθέτοντας τη διακήρυξη αυτή, ορίζει απευθείας την έννομη συνέπειά της, δηλαδή την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας να σέβεται και να προστατεύει την αξία του ανθρώπου. Πρόκειται για μια από τις λίγες περιπτώσεις που το Σύνταγμα επιβάλλει ρητώς όχι απλά όρια, αλλά υποχρεώσεις στο Κράτος. Η Πολιτεία υποχρεούται όχι μόνο να σέβεται η ίδια, αλλά και να προστατεύει την αξία του ανθρώπου, όταν αυτός απειλείται ή προσβάλλεται από άλλους.

Στην παραπάνω υποχρέωση του κράτους, αντιστοιχεί δικαίωμα του ανθρώπου. Η ένταξη της διατάξεως του άρθρου 2 παρ. 1 εκτός του μέρους του Συντάγματος που είναι αφιερωμένο στα ατομικά δικαιώματα δεν σημαίνει ότι η διάταξη αυτή περιέχει μία αντικειμενική μόνο αρχή και κανένα υποκειμενικό ατομικό δικαίωμα.

Η αξία του ανθρώπου την οποία υποχρεούται κατά το Σύνταγμα να σέβεται και να προστατεύει η Πολιτεία, είναι ο απαραβίαστος εκείνος πυρήνας της προσωπικότητας του ανθρώπου ως φυσικού υποκειμένου δικαίου που διακρίνει τον άνθρωπο αφενός από τα άλογα όντα και αφετέρου από τα αντικείμενα του δικαίου.

Πράγματι, η αξία του ανθρώπου συνεπάγεται την αναγνώριση του από το δίκαιο ως υποκειμένου δικαίου, ως φορέα δηλαδή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, όπως ρητά ορίζει την ικανότητα δικαίου το άρθρο 34 ΑΚ. Δεδομένου πάντως ότι όλες περίπου οι πλευρές της προσωπικότητας και ζωής του ανθρώπου προστατεύονται ως ατομικά δικαιώματα σε ειδικές διατάξεις του Συντάγματος, το νομικά σημαντικό περιεχόμενο της διατάξεως του άρθρου 2 παρ. 1 μπορεί να προσδιοριστεί λιγότερο θετικά και περισσότερο αρνητικά, μέσω των προσβολών που δεν καλύπτονται από καμία από τις ειδικές διατάξεις.

Φορείς του υπό εξέταση δικαιώματος είναι πρόδηλο ότι μπορεί να είναι φυσικά μόνο και όχι νομικά πρόσωπα. Δικαιούχοι είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα, τόσο οι ημεδαποί όσο και οι αλλοδαποί και οι ανιθαγενείς. Και στις περιπτώσεις επομένως που αλλοδαποί δεν είναι φορείς ενός ειδικού ατομικού δικαιώματος, η θεμιτή καταρχήν κρατική επέμβαση δεν μπορεί να προχωρήσει σε βαθμό που να προσβάλλει την ανθρώπινη αξία του αλλοδαπού. Αυτό ισχύει και στις περιπτώσεις που ο νόμος ή και το ίδιο το Σύνταγμα προστατεύουν τους αλλοδαπούς υπό τον όρο της αμοιβαιότητας.

Η αξία του ανθρώπου δεν υπόκειται σε κανένα περιορισμό και σε καμία επιφύλαξη νόμου, ούτε επιτρέπει εξαιρέσεις στο πλαίσιο ειδικών εξουσιαστικών σχέσεων. Η αξία του ανθρώπου αποτελεί αντιθέτως το άκρο όριο οποιουδήποτε περιορισμού ατομικού δικαιώματος που επιτρέπει εκάστοτε το Σύνταγμα, είτε αυτός αναφέρεται στο περιεχόμενο είτε στους φορείς του δικαιώματος.

Ακριβώς πάντως γιατί το απαραβίαστο της αξίας του ανθρώπου αφορά τον πυρήνα της ανθρώπινης προσωπικότητας, νομικά σημαντικές και απαγορευμένες είναι κατά λογική ανάγκη μόνο οι σοβαρές προσβολές στην ύπαρξη και δράση του ανθρώπου, γιατί αυτές μπορούν εννοιολογικά να θίξουν αυτή την ίδια την αξία του.

V. Η συναίνεση δεν αίρει την προστασία της ανθρώπινης αξίας.

Με βάση το ιστορικό της υποθέσεως είναι φανερό ότι για λόγους εξυπηρέτησης των αναγκών της εκπομπής, και όχι μόνο, αφού η προβολή είναι αδιάλειπτη και μέσω του διαδικτύου, οδηγείται σε εξαφάνιση η ιδιωτική ζωή ως πυρήνας της ανθρώπινης προσωπικότητας. Η αναλαμβανόμενη υποχρέωση τείνει στον εξευτελισμό της αξίας του ανθρώπου κατά παράβαση και της επιταγής του άρθρου 2§1 Σ.

Πράγματι, αριθμός πολιτών με αποκλειστικό σκοπό τη μικρή πιθανότητα κέρδους και την επιτυχία «δημοσιότητας», εμφανίζεται να απαλλοτριώνει την προσωπική του ζωή και να γίνεται έρμαιο της τηλεθέασης. Ο συμβαλλόμενος πολίτης γνωρίζει ότι δεν υπάρχει γι' αυτόν περίπτωση ιδιωτικότητας. Κάθε στιγμή του εικοσιτετραώρου είναι ορατός από αόριστο αριθμό προσώπων. Ελέγχεται η παραμικρή του κίνηση, δεν μπορεί να αποκρύψει καμία δραστηριότητά του, ακόμη και εκείνη που κατά παράδοση γίνεται σε μοναχικότητα, ενώ αδυνατεί και ενστικτώδεις ενέργειές του να ορίσει εκτός θεαματικότητας. Απαξιώνεται η ανθρώπινη του ύπαρξη και παρασύρεται από την τηλεθέαση, χωρίς να μπορεί να αντιδράσει. Εξευτελίζεται πολλές φορές, χωρίς ο ίδιος να το αντιλαμβάνεται. Και ο ύπνος του παρακολουθείται και προβάλλεται. Γίνεται κυριολεκτικά άθυρμα του σταθμού, αλλά και του κοινού που παρακολουθεί την εκπομπή ή την ιστοσελίδα του διαδικτύου. Όλα αυτά συνοδεύονται με την πλήρη απομόνωση του από τον εξωτερικό κόσμο, ακόμα κι αν αυτό επιβάλλεται από λόγους ανωτέρας βίας. Δεν έχει τηλέφωνο, δεν έχει τηλεόραση ή ραδιόφωνο, δεν μπορεί να δεχθεί επισκέψεις τρίτων, να στείλει μία επιστολή, αλλά ούτε και να ικανοποιήσει οποιαδήποτε καταναλωτική του ανάγκη, αφού τα αναγκαία τρόφιμα προσκομίζονται με μέριμνα του παραγωγού.

Με τις συνθήκες αυτές η συναίνεση του υποκειμένου, η οποία νομιμοποιεί τον υπεύθυνο της επεξεργασίας να συλλέξει προσωπικά δεδομένα και να δημιουργήσει αρχείο, είναι αντισυνταγματική, παράνομη και αντίθετη με τα χρηστά ήθη, αφού δημιουργεί συμπεριφορά αντικείμενη προς τις προεκτεθείσες συνταγματικές διατάξεις του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου, από τις οποίες απαγορεύεται η παραίτηση, αλλά επιπρόσθετα με τη συναίνεση αυτή, συνάπτεται σύμβαση με την οποία δεσμεύεται υπέρμετρα η ελευθερία και ως εκ τούτου είναι άκυρη.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η δυνατότητα κάθε υποκειμένου να αποχωρήσει δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί από την πλευρά αυτή την συγκατάθεση, αφού ακόμα και αυτή (η αποχώρηση) γίνεται μόνο μετά από ειδική διαδικασία, η οποία δυσχεραίνει τις συνθήκες αποχώρησης (εξήγηση του λόγου σε ειδικό δωμάτιο με την πομπώδη ονομασία « δωμάτιο εξομολόγησης », βιντεοσκόπηση και μετάδοση της διαδικασίας αυτής). Σε κάθε περίπτωση, εφόσον αυτό δεν συμβεί, η υπέρμετρη δέσμευση της ελευθερίας και οι λοιποί καταπιεστικοί όροι θα εξακολουθούν να φέρονται ως δεσμευτικοί για τα μέρη καίτοι οδηγούν στα προαναφερθέντα αποτελέσματα.

VII. Συμπέρασμα.

Ανακεφαλαιώνοντας επισημαίνουμε, ότι το Σύνταγμα από το συνδυασμό των άρθρων 5 παρ. 1 και 106 παρ. 2 θεσμοποιεί την ιδιωτική οικονομική ελευθερία και πρωτοβουλία. Στα πλαίσια του Θεσμού αυτού κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο έχει το δικαίωμα ελεύθερης οικονομικής δραστηριότητας. Η συνταγματικά κατοχυρωμένη, όμως, συμβατική ελευθερία δε μπορεί να φτάσει στο σημείο να απεμπολήσει ο δικαιούχος το δικαίωμα της ανθρώπινης αξίας. Η όποια συναίνεση δεν θα έχει καμία νομική αξία και η τυχόν σχετική συμβατική του δέσμευση θα θεωρηθεί άκυρη ως αντικείμενη στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος.

Βιβλιογραφία

- Π. Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α', 1991.
- Κ. Χ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 1998.
- Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', 1988.
- Π. Ι. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus 1, άρθρα 1 – 50, 1982
- Σβώλος / Βλάχος, Το Σύνταγμα της Ελλάδος, τόμος Β', 1955.
- Η. Γ. Κυριακόπουλος, Ελληνικόν Διοικητικόν Δίκαιον, τόμος Β', 1961.
- Α. Γ. Ράικος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τόμος Β', α', 1984.
- Ν. Ν. Σαρίπολος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, τόμος Γ', 1923.
- Α. Ι. Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα, τόμος Α', Ατομικές Ελευθερίες, 1982.
- Α. Γ. Δημητρόπουλος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, 2001.
- Κ. Γ. Μαυριάς / Α. Μ. Παντελής, Συνταγματικά Κείμενα, 1996.
- Ε. Π. Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος Α', 1997.
- Ε. Π. Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος Β', 2001.
- Π. Δ. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 1997.
- Φ. Δωρής, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τόμος Β1, 1991.
- Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 1997